

Позиция на Национална мрежа за децата

За нулева толерантност към насилието на деца

Въведение и цел на документа

Насилието върху деца е изключително сериозен проблем, който има тежки последици върху детското развитие. Нуждата на всяко дете да израсне в спокойна и здравословна среда без насилие е негово неоспоримо право, а не привилегия!

Насилието се очертава като един от основните проблеми, с които се сблъскват децата в България. Не можем да помогнем на някого „да израсне и да се развие като пълноценен и отговорен възрастен“, ако подходът ни към него е унизителен и доминиращ. Насилието ражда насилие и не трябва да бъде толерирано под никаква форма!

Редица изследвания показват, че насилието има негативен ефект върху детето. Стресът и насилието в ранното детство, включително negliжирането в семейството, могат да отключат трайни поведенчески проблеми за цял живот. Проучванията за развитието и функционирането на мозъка показват, че negliжирането, физическото и сексуалното насилие, на които малкото дете е изложено пряко, влияят върху развитието на мозъка и могат да причинят някои нарушения в неговата функционалност и структурна организация. Последиците от тях в дългосрочен аспект са свързани с прояви на депресия, тревожност, хиперактивност или злоупотреба с наркотични вещества.¹

Целта на документа е да представи обобщен анализ на ситуацията и препоръки в областта на насилието над и сред деца и тормоза в училище в България. Документът стъпва на информация от Държавната агенция за закрила на детето относно функционирането на Националната телефонна линия за деца за 2015 г.² и „Механизма за противодействие на училищния тормоз между децата и учениците в училище“³, както и на други програмни документи за превенция на тормоза в образователните институции. Настоящият текст няма претенции да даде изчерпателни отговори, а да очертае ситуацията в България и да повдигне проблема за насилието и агресията в училище във фокуса на политическия, медиен и обществен дневен ред.

Нормативна уредба

Като държава, ратифицирала **Конвенцията на ООН за правата на детето**, България се задължава „да предприеме всички необходими законодателни, административни, социални и образователни мерки за закрила на детето от всички форми на физическо или умствено насилие, посегателство или злоупотреба, липса на грижи или небрежно отношение, малтретиране или експлоатация, включително сексуални престъпления...“ (чл.19).

Съгласно Правилника за прилагане на **Закона за закрила на детето**, „насилие над дете е всеки акт на физическо, психическо или сексуално насилие, пренебрегване, търговска или друга

¹ Mustard J. and Young, M.E. Measuring Child Development to Leverage Early Child Development and Investment. In Young, M. and Richardson, J.L.(eds), Early Child Development: from Measurement to Action: A Priority for Growth and Equity. Washington DC, 2007, 47.

² <http://sacp.government.bg/bg/prescentar/novini/dvojino-narastvane-na-signalite-za-deca-v-risk-na-n/>

³ Може да бъде свален оттук: <http://www.mon.bg/?h=downloadFile&fileId=8894>.

експлоатация, водеща до действителна или вероятна вреда върху здравето, живота, развитието и достойнството на детето, което може да се осъществява в семейна, училищна или социална среда”.

Чл. 2 (2) от **Закона за защита от домашното насилие** гласи, че „*За психическо и емоционално насилие върху дете се смята и всяко домашно насилие, извършено в негово присъствие.*“

От месец март 2010 г., в резултат на Споразумение между отговорните министерства и агенции, съществува и **мултидисциплинарен координационен механизъм за взаимодействие при сигнал за дете жертва на насилие или в риск от насилие**, който си поставя за цел да координира задълженията на органите за закрила на национално и местно ниво и останалите ангажирани субекти.

Съгласно механизма, в случай, че сигналът за насилие бъде приет от някой от органите за закрила (Дирекция „Социално подпомагане“/Отдел за закрила на детето, Държавна агенция за закрила на детето или Министерство на вътрешните работи /съгласно чл.7 от Закона за закрила на детето), той е длъжен да уведоми за това останалите незабавно до 1 час от регистриране на сигнала, включително по телефон и факс. Сигналът се проучва в рамките на 24 часа, след което отговорният социален работник свиква по телефон в най-кратък срок работна среща на мултидисциплинарния екип. Целта на екипа е да съгласува единна стратегическа цел, за постигането на която следва да изготви съвместен план за действие с разписани конкретни задачи със срок за изпълнение.

На базата на предложения и приет през 2012 г. **Механизъм за противодействие на училищния тормоз между децата и учениците в училище**, всяко училище следва да има разработена и реално прилагана училищна политика за справяне с тормоза. В края на 2015 г. МОН, в сътрудничество с неправителствените организации Асоциация Анимус, „Дете и пространство“, УНИЦЕФ и Национална мрежа за децата, работи по актуализация на Механизма и по разработване на **Алгоритъм за прилагането му**. Алгоритъмът има за цел да подсигури, че училищната политика за справяне с агресията в училище няма да е само поредният документ, който ще се разработи и ще се намира на полицата в кабинета на директора, а ще се прилага реално, като се сформира координационен екип за всеки случай на насилие в съответното училище и се прави оценка на случаите на тормоз в началото и в края на всяка учебна година.

Анализ на ситуацията

По информация на ДАЗД, през 2015 г. на Националната телефонна линия за деца са приети **108 852 обаждания – най-високият брой, регистрирани досега от старта на линията през 2009 г.** Най-много са подадените сигнали за деца в риск – 649, с 40 % повече от 2014 г. Сигналите за деца в риск най-често са свързани с различни форми на насилие (физическо, психическо, сексуално – обикновено в съчетание), както и за пренебрегване на деца, риск от изоставяне, просия. Често един сигнал е свързан с няколко форми на риск – например нисък родителски капацитет, липса на подход към възпитанието и дисциплината на децата и прибягване към насилие, икономически затруднения и др.

Все по-често на телефон 116 111 близки или други пълнолетни лица сигнализират за нарушени права на деца. През годините на съществуване на линията нито едно дете не е съобщило, че е използвано за просия. Според специалистите, в някои случаи на нарушени права децата са в невъзможност да сигнализират сами – твърде малки са, приемат за нормални различни форми на злоупотреба с тях, не разпознават насилието като нарушение на правата им.

Насилието в училище се е увеличило в пъти за по-малко от една година. Случаите на физическа агресия между ученици само от началото на учебната 2014/2015 г. досега⁴ са 1662. За цялата учебна 2013/2014 г. те са били общо 606. Увеличението е със 174% и вероятно ще нарасне още до края на учебната година. Общо случаите на физическо насилие, вербална агресия, вандализъм, автоагресия, психологически тормоз, виртуален тормоз и противообществени прояви са 4117.

Най-голям ръст процентно изражение има при случаите на вандализъм. От септември до момента те са 1603, а за цялата учебна 2013/2014 г. са били 256. Случаите на психологически тормоз са 497, а през миналата година са били 131. Съответно със 130% и 150% се увеличават случаите на виртуален тормоз и противообществените прояви.

Отделно от тази статистика са данните за агресията от ученици/родители спрямо учители (310 случая) и от учители над деца (92) през 2014/2015 г.

Зачестилите и широко представени в общественото пространство случаи на насилие в училище тревожат възрастните и ангажираните с обществения ред служби. Като противодействие все повече се говори за засилване на сигурността на училищата чрез въвеждане на видеонаблюдение, специални електронни системи за допускане до сградите и затягане на охранителния режим чрез участие на полицията и съответните фирми за защита, наети от училищата.

Национална мрежа за децата счита, че освен спешните действия за осигуряване на подкрепа и сигурност на жертвите, е изключително важно усилията на институциите и всички заинтересовани страни да се фокусират и върху **превенцията** включително чрез ресурсите, които са налични вътре в образователната система. Включването на училищните психолози и педагогическите съветници във взаимодействие с учениците и учителите може да има положителен ефект за преодоляването на преживявания, в резултат от излагането на насилие, и да отрази промяна в емоционалното състояние на децата по най-бърз начин.

Срещите с насилие, нараняване и смърт много повече и по-често докосват децата, отколкото, например, смъртта на възрастен член от тяхното семейство. Дали ще бъде свидетел на насилие в дома си, в парка или на улицата, или ще чуе новините за поредния случай на насилие, учебната работа на детето е блокирана от видяното и то не може да се откъсне от него в ума си, нито да се концентрира върху ученето. Тъй като възрастните повече се тревожат за контрола, те пропускат да разговарят с децата и да им помогнат да се справят с травматичното влияние на събитията. От своя страна, децата, с които не е разговаряно, повишават реактивността си и стават агресивни.

Добри практики

В страната съществуват редица добри практики в областта на превенцията и работата с деца, жертви на насилие.

Организациите-членове на Мрежата разполагат с редица ресурси и опит в прилагане на проекти и програми за превенция и подкрепа на деца, жертви на насилие и пострадали от престъпления; насърчаване изграждането на сигурна и здравословна среда включително за децата в детските градини и различни центрове и услуги.

За съжаление, често този опит не се разпознава и надгражда като добра практика от страна на отговорните институции и остава на ниво пилотни проекти. Национална мрежа за децата се застъпва за промяна на водената политика, начин на работа и отношение към гражданските

⁴ Информацията е към дата 30 март 2015 г. Източник: http://offnews.bg/news/Obshtestvo_4/Nasilieto-v-uchilishte-se-uvelichilo-v-pati-za-po-malko-ot-godina_482592.html

организации, като се създадат среда и условия за ефективен диалог с различните заинтересовани страни и взимане на решения базирани на ясни критерии; подход, основан на доказателства и външни оценки за ефективност, ефикасност и релевантност.

Основни предизвикателства

Един от основните проблеми в България е **събирането на данни за децата, пострадали от насилие**. В момента информацията се събира и обработва по различни показатели, което я прави разпокъсана, с недостатъчно данни за степента на въздействие, за рисковите фактори и свързаните с тях нагласи и социални норми.

Съществуващата в момента в страната законодателна и административна уредба на системата за закрила е **фокусирана върху децата в риск, а не върху широка концепция за благосъстояние на всички деца и родители**. В страната все още съществува тенденция да се разглежда закрилата на детето и социалната работа по закрила най-вече като социално подпомагане. Това до голяма степен е свързано с включването на ОЗД в структурата на АСП, чиято основна функция е да изпълнява държавната политика в областта на социалното подпомагане. Практическата работа по закрила на детето е затруднена от недобрата координация и сътрудничество между различните органи, които имат отношение към закрилата на детето.

Подписаният през 2010 г. **Координационен механизъм за взаимодействие** при работа в случаи на деца, жертви на насилие или в риск от насилие и за взаимодействие при кризисна интервенция⁵ **не е законово регламентиран**. Практиката показва, че често той не е разпознат от училища и други заинтересовани страни, както и че има случаи, в които органите по закрила не са сигнализирани. Едно от ключовите предизвикателства пред хората, работещи на терен, е създаването на ефективни механизми на взаимодействие между различните системи, които да доведат до проследяване на случаят на едно дете, жертва на насилие.

Не се анализират колко от случаите, когато механизмът е приложен, са случаи на деца, жертви на престъпления. Също така не се анализира и при колко от тези случаи екипите са взели решения към пострадалите деца да се приложат мерки за защита от вторично виктимизиране, което е изискване на Конвенцията срещу сексуална експлоатация на деца в сила от 2012, и на Директива 2012/29/ЕС в сила от ноември 2015 г.

През 2014 г. **беше преустановена дейността на Националната мобилна група за психологическа подкрепа** от училищни психолози, която отговаряше на необходимостта от намеса в ситуации на криза или насилие над дете, като предоставяше ресурс за подкрепа на училищата в отговор на нарастващите потребности на учениците. Това оголи образователната система и я направи несигурна в начините за справяне, особено в местата и районите, в които няма училищни психолози, педагогически съветници или не достигат психолози от ресурсните центрове за деца със специални образователни потребности.

Извън Координационния механизъм за взаимодействие при работа в случаи на деца, жертви на насилие или в риск от насилие, Националната телефонна линия за деца, Механизма за противодействие на училищния тормоз и алгоритъма към него, наскоро влезлият в сила Закон за предучилищното и училищно образование **предвижда и Центрове за подкрепа на личностното развитие**. В тях ще се развиват дейности по психо-социална рехабилитация на деца жертви на насилие и деца, упражнили насилие, както и психолого-педагогическа подкрепа на деца, които

⁵ Подписаното споразумение между МТСП, МЗ, МОН, МВР, МП, МК, ДАЗД, АСП и НСОРБ и съответните приложения могат да бъдат видяни на <http://pu-varna.bg/docs/KMVRSDJRNVK1.pdf>

имат нужда от такава. Към края на март 2016 г. **липсва информация за начина, по който се предвижда да бъдат структурирани и финансирани** центровете.

През септември 2015 г. с почти двугодишно закъснение Народното събрание гласува Закон за изменение и допълнение (ЗИД) на Наказателния кодекс за транспониране на Директива 2011/93/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 г. относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография. В процеса на подготовка за гласуване на ЗИД в текста се появи допълнителен член 155в, който не беше предварително съгласуван в работната група, която разработваше законопроекта. Този член визира престъплението „чрез употреба на сила или заплашване, или чрез използване на положение на зависимост или надзор склонява непълнолетно лице да участва в действително, виртуално или симулирано блудствено действие, съвкупление, полово сношение...“, но предвижда несъразмерно ниското наказание лишаване от свобода до пет години. Това **на практика възпрепятства разследващите органи да изискат трафични данни за идентифициране на извършител**, тъй като според Закона за електронни съобщения такива данни могат да се изискват при разследване на тежко престъпление, тоест с предвидено от НК наказание над 5 години затвор.

В промените в Наказателния кодекс **отсъства правна дефиниция на „Детска порнография“**, което е сериозна пречка пред преследването на производството и разпространението на изображения на сексуална злоупотреба с деца, които са изцяло или частично компютърно генерирани.

Допълнителна пречка пред преследването на сексуални посегателства спрямо малолетни и непълнолетни през компютърни системи издигнаха и промените в Закона за МВР. Според него Главна дирекция за борба с организираната престъпност, в чийто състав е отдел „Киберпрестъпност“, борещ се и със сексуалните посегателства срещу деца в интернет, не е упълномощена да работи по престъпления, които не са дело на организирана престъпна група. А педофилските посегателства срещу деца и изнудването им за сексуални действия в голямата им част се извършват еднолично. В резултат на това ограничение случаите на педофилски подходи към деца в интернет се разпределят към районни управления на МВР, където липсват кадри, квалифицирани за разследване на подобен вид престъпления.

Ключови препоръки

- Прилагането на политика за нулева толерантност към насилието включва и **разработване на ефективна система и адекватни индикатори за установяване на инциденти и пренебрегване на деца, както и прилагане на превантивни програми и практики** за предотвратяване и справяне с насилието.
- Да се преосмисли и промени политиката за закрила на детето, така че да включва не само мерки, насочени към деца в риск, но и към **защитаване и гарантиране на основните права на детето във всички сфери на обществения живот**.
- **Да се регламентират законово ефективни механизми на координация**, което ще доведе до по-добра съгласуваност на действията на отделните институции и професионалисти, работещи с деца, както и **промяна в институционалната рамка**, така че да се отдели социалното подпомагане от закрилата на детето.
- Механизмът за противодействие на училищния тормоз да се прилага активно и **да се запознават учениците, родителите и целият училищен екип с правилата и методите за работа по превенция и интервенция при случаи на насилие и тормоз** в училище.

- **Да се провеждат обученията за учителите и педагогическия персонал за разпознаване на симптомите за насилие и психично страдание при децата**, така че агресивните прояви да бъдат предотвратявани на ранен етап.
- **Да се насърчат директорите на училищата да включат специалисти при разрешаване на конфликти и случаи на насилие и тормоз в училище**. Да се потърсят начини за привличане на местни ресурси чрез близките служби и услуги в общността, както и доброволци в лицето на студенти от помагащите професии.
- **Да се развият политики и процедури за закрила на детето** във всички институции и организации, работещи с деца, които предвиждат и гарантират прилагането на адекватни механизми за подбор на персонал и доброволци, обучение, подкрепа и супервизия, процедури за реагиране при информация за насилие над дете и др.
- **Да се разработи и приеме Национална програма за превенция на насилието**, която да обхваща петгодишен период и към нея да има план за действие, който ежегодно се отчита, в съответствие с решението на Националния съвет за закрила на детето от 22 април 2015 г.
- **Да се въведат изискванията на Директива 2012/29/ЕС** включително за изготвяне на индивидуална оценка на пострадалите деца и протоколи за местно между-институционално взаимодействие като гарант за най-добрия интерес на детето.
- **Да се подготви и предложи изменение в Наказателния кодекс, с което се дава правна дефиниция за детска порнография** и се **увеличава наказанието по член 155в до 6 години затвор**.
- **Да се внесат поправки в Закона за МВР, за да може ГДБОП да работи по сексуални посегателства срещу деца**, които не са резултат от дейността на организирана престъпна група.
- **Да се внесат поправки в Закона за електронните съобщения**, които да изключат компютърните посегателства срещу деца от ограничението за предвидено наказание над 5 години затвор за изискване на трафични данни с цел идентифициране на извършител.

Март 2016 г.

Национална мрежа за децата